

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Refleksyjne kreowanie tożsamości i biografii jako transgresja oraz rodzaj sztuki

Author: Ewa Bielska

Citation style: Bielska Ewa. (2016). Refleksyjne kreowanie tożsamości i biografii jako transgresja oraz rodzaj sztuki. W: A. Rzymanka-Frańkiewicz, T. Wilk (red.), "Edukacja, kultura, sztuka - spoistość a integracja" (S. 174-183). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Refleksyjne kreowanie tożsamości i biografii jako transgresja oraz rodzaj sztuki

EWA BIELSKA

Katedra Pedagogiki Społecznej, Wydział Pedagogiki i Psychologii,
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Nawiązując do klasycznego opracowania Charlesa Wrighta Millsa można stwierdzić, że biografie indywidualne oraz tożsamości jednostek, podobnie, jak każdy inny fakt społeczny i przedmiot analizy przedstawiciela nauk społecznych, mają istotne ułożenie strukturalne, kulturowe, ekonomiczne i polityczne¹. Znaczące w procesie dokonywania ich opisu jest zatem przyjęcie perspektywy *wyobraźni socjologicznej*. Kontekst społeczeństwa późnonowoczesnego, nazywanego także społeczeństwem posttradycyjnym, społeczeństwem płynnej nowoczesności czy też społeczeństwem ryzyka, związany jest z odejściem od metanarracji. W efekcie funkcjonujący w nim podmiot uzyskuje możliwość refleksyjnego konstruowania własnej tożsamości oraz biografii, może traktować je jako matryce własnej kreacji, dowolnego zapisu znaczeń, mogą stać się one rodzajem performansu i uprawiania sztuki. Fenomeny te można poddawać analizie w różnych perspektywach. Adekwatne okazują się: klasyczna i upowszechniona w obrębie współczesnych nauk społecznych przez Michela Foucaulta koncepcja dbałości o siebie, fragment teorii Anthony'ego Giddensa odnoszący się do tożsamości podmiotu jako projektu refleksyjnego, wybrane wątki związane z socjologią ciała, w których jest ono traktowane jako przestrzeń uprawiania performansu, wybrane fragmenty interpretacji kategorii habitusu i kapitału kulturowego jak również wybrane fragmenty teorii transgresji. Biorąc pod uwagę oporową funkcję pełnioną przez sztukę w społeczeństwie nowoczesnym i ponowoczesnym, pomocne jest także odwołanie do elementów teorii władzy.

¹ Ch. WRIGHT MILLS: *Wyobraźnia socjologiczna*. Przeł. M. BUCHOLC. Warszawa, PWN, 2007.

Przedmiotem niniejszych analiz są refleksyjnie kreowane tożsamość i biografia podmiotu, traktowane jako transgresja i rodzaj sztuki. Można w takim kontekście zadać pytanie, rodzaj problemu badawczego – czy biografia i tożsamość mogą być analizowane w kategoriach sztuki, a jeżeli tak, to poprzez odniesienie, do jakich kategorii; sztuka stanowi wszak zbiór desygnatów charakterystycznych dla pola twórczości artystycznej, czy więc kreowanie tożsamości i biografii może być z takimi kategoriami zestawiane?

W naukach społecznych sztuka stanowi przedmiot zainteresowań licznych dyscyplin: antropologii, socjologii, pedagogiki, psychologii. W ujęciu Annemarie Bucher jest ona autonomiczną ekspresją estetyczną jej autora². Zdaniem Howarda S. Beckera podobnie jak inne fakty społeczne posiada określoną kontekstualną (temporalną, przestrzenną, kulturową) lokalizację, jej realizacja zakłada dysponowanie akcesem do określonych środków, należy do kategorii aktywności kolektywnych, zakłada współpracę między przedstawicielami danej grupy, jednocześnie jednak jawność, widoczność owej współpracy może być zróżnicowana i może przybierać formy jawne, jak również efemeryczne³.

Nawiązując z kolei do założeń klasycznych funkcjonalnych modeli teoretycznych socjologii, założyć można, że sztuka, będąca faktem społecznym, pełni względem systemu określone funkcje. Annemarie Bucher, odnosząc się do sztuki późnonowoczesnej stwierdza, że pełni ona trzy funkcje. Są to: funkcja krytyki społecznej, funkcja poznawcza oraz funkcja estetyczna, której efektem jest stan satysfakcji, przyjemności odbiorcy.

Sztuka traktowana jako narzędzie krytyki społecznej wpisuje się w dyskurs protestu i oporu, stanowiąc zestaw komunikatów postulujących zmianę społeczną. Realizując funkcję poznawczą, sztuka stanowi narrację o charakterze wiedzy, w której mogą być łączone wątki odnoszące się do skali makro (kultury, ekonomii, społeczeństwa polityki), z narracją dotyczącą doświadczeń indywidualnych żyjącego w ich kontekście człowieka. Realizując natomiast funkcję estetyczną sztuka stanowi ona źródło przyjemności doznawanej przez podmiot, wynikającej z kontaktu z przedmiotem spełniającym kryteria piękna⁴.

Ciekawą z punktu widzenia analiz podjętych w niniejszym artykule interpretację estetyki proponuje Terry Eagleton, który nawiązując do myśli niemieckiego filozofa Alexandra Baumgartena stwierdza, że u swoich początków w klasycznym znaczeniu greckim estetyka nie była kojarzona jedynie z polem sztuki, ale odnoszona była do szerokiego spektrum przedmiotów percepcji i doznań ludzkich z postrzeganiem ciała i przypisywanym mu dyskursem. Zdaniem Baumgartena estetyka jest pochodną uznania, że przestrzeń doświadczeń i doznań wymyka

² A. BUCHER: *Why Art.? Remarks on the Cultural and Social Functions of Art.* http://foa-flux.net/wp-content/uploads/2011/04/bucher_whyart.pdf, s. 1.

³ Por. H.S. BECKER: *Art. Worlds.* Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press, 1982, s. 1–4.

⁴ A. BUCHER: *Why Art.? Remarks on the Cultural and Social Functions of Art...*, s. 2.

się racjonalnym prawom, którym systemy wiedzy przypisują status uniwersalny. Tak rozumiana estetyka dysponuje własnym, specyficznym dyskursem⁵.

Nawiązując do przytoczonych powyżej interpretacji społecznego statusu sztuki można przyjąć, że matrycę jej uprawiania mogą stanowić takie struktury jak tożsamość i biografia. Pomocne jest w takiej analizie odwołanie do zaproponowanej przez Pierre'a Bourdieu interpretacji kategorii pola społecznego, które określa zestaw reguł o dynamicznym charakterze, specyficznych dla poszczególnych kategorii aktywności (np. dotyczących sportu, nauki, ekonomii, polityki, czy też uprawiania sztuki). Każde z pól posiada relatywną autonomię względem innych i jako priorytetowe traktowane są w nim specyficzne typy kompetencji⁶. Biorąc pod uwagę sztukę jako pole społeczne można przyjąć, że bazuje ona na takich kompetencjach jak kreatywność, innowacyjność, świadomość estetyczna oraz zdolność dokonywania krytycznej analizy rzeczywistości (społecznej, kulturowej, ekonomicznej, politycznej). Nawiązując do tezy Anthony'ego Giddensa dotyczącej późnonowoczesnego imperatywu refleksyjnego kontruowania własnej tożsamości przez podmiot, można przyjąć, że tożsamość i biografia mogą być konstruowane w obrębie pola sztuki. Podejmując analizę tejże kwestii, można odnosić się do różnych modeli teoretycznych oraz paradygmatów⁷.

Nawiązując do wymienionych przez Annemarie Bucher funkcji sztuki, analizie poddać można biografię i tożsamość jako środki realizacji oporu. W kontekście niniejszego szkicu można przyjąć definicję roboczą tejże kategorii, zgodnie z którą jest to strategia podejmowana przez podmiot w sposób refleksyjny w sytuacji rozpoznania danego stosunku społecznego jako opresyjnego, określa ona kontestację owego porządku bądź też działanie, którego celem jest zmiana jego cech. Opór może przybierać charakter symbolicznej walki, a jego podejmowaniu sprzyja kompetencja krytycznego myślenia, postawa afirmacji własnej tożsamości przez jednostkę oraz kompetencja porzucenia *tożsamości skolonizowanej*⁸.

W obrębie poszczególnych matryc czy też pól społecznych tożsamość i biografia są przedmiotem zróżnicowanych strategii dyscyplinujących. Określają one model znormalizowanych biografii i tożsamości, konstruowanych na bazie dyskursów uprzywilejowujących określonego rodzaju atrybuty i dyskredytujących inne (np. związane z płcią, rasą, wiekiem, przynależnością stratyfikacyjną, wyznaniem religijnym itp.). Mają one charakter esencjonalistyczny i wyrażają się w dyskursach, zawierających zestaw charakterystyk *normalności, prawdziwości*

⁵ T. EAGLETON: *The Ideology of the Aesthetics*. Malden-Oxford-Carlton, Blackwell Publishers, 1990, s. 13–16.

⁶ C. SHILLING: *The Body and Social Theory*. Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington, Sage, 2012, s. 147.

⁷ Por. A. GIDDENS: *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa, PWN, 2001.

⁸ K.K. ABOVITZ: *A Pragmatist Revisioning of Resistance Theory*. “American Educational Research Journal” 2000, Vol. 37, No. 4; B. HOOKS: *Yearning race, gender, and cultural politics*. Boston, MA, South End Press, 1990.

i naturalności (związanej z płcią – prawdziwa kobieta, prawdziwy mężczyzna, wiekiem – *naturalne* role osób w poszczególnych przedziałach wiekowych, *normalna* biografia określająca zestawy ról, które na poszczególnych etapach życia *powinno się pełnić* itp.)⁹. Lokując własne analizy w ramach socjologii ciała Chris Shilling stawia tezę, że „eksteriorowa” reprezentacja kobiecości i męskości jest konstruowana poprzez eksponowanie różnic i bagatelizowanie, wyciszanie znaczenia podobieństw. Dodatkowo stosowane są strategie esencjalizacji, bazujące na przyjmowaniu takich interpretacji tożsamości genderowych, które arbitralnie określają, że różnica potrzeb, aspiracji, sposobów definiowania własnych tożsamości przez kobiety i mężczyzn jest naturalnie, biologicznie uwarunkowana¹⁰.

Tożsamość i biografia traktowane jako matryce uprawiania sztuki mogą stanowić rodzaj komunikatu wyrażającego konformizm bądź opozycję wobec tychże matryc, mogą stanowić materiał, poprzez który transmitowana jest, leżąca u podstaw uzasadnień i praktyk władzy, wiedza, mogą być także konstruowane opozycyjnie wobec nich poprzez wykorzystanie technik karnawalizacji, performansu, kreowanie hybrydycznych tożsamości patchworkowych, łączących elementy tożsamości traktowanych jako opozycyjne.

Egzemplifikacją refleksyjnego i twórczego oporowego kreowania tożsamości jest model *queer*. Stanowi on ekspresję oporu wobec asymilacyjnego modelu, bazującego na heteronormatywności, androcentryzmie oraz swoistej hegemonii genderowej, w kontekście której przyjmuje się założenie, że każda jednostka zobowiązana jest do konstruowania własnej tożsamości w obrębie binarnych matryc – skryptów, określających – społecznie uznane za prawidłowe – role męskie oraz kobiece. Podobny model tożsamości, również wyrażający opór wobec wyżej wskazanej binarności, konstruowany jest w ramach kultury *Drag Queen*, *Drag King*. Są to modele tożsamościowe zakładające – jak wskazuje Aleksandra Gąsior – bazowanie na swoistej zabawie, neutralizowaniu konwencji dotyczących konstruowania ciała i *odgrywania* poprzez nie własnej (określonej biologicznie) płci. Nawiązując – również za Aleksandrą Gąsior – do modelu teoretycznego performatywności wskazanego przez Judith Butler można przyjąć, że tożsamość *Drag Queen / Drag King* przełamuje społeczny model definiujący kobiecość / męskość. Wykonawca spektaklu *Drag* (jak również scenariusz spektaklu) bazuje na parodystycznym przerysowaniu uznanych społecznie cech genderowych, norm seksualnych oraz płciowych oraz na dekonstruowaniu społecznych definicji kategorii płci. Odgrywający(a) przeciwną do własnej – biologicznej roli płciowej *Drag Queen / Drag King* uzyskuje wgląd w społeczną definicję męskości / kobiecości, a jednocześnie kwestionuje w czasie przedstawienia jej (w tym przypadku już pozornie) arbitralnie uprawomocniony, uznany za słuszny i naturalny model (skrypt). Podejmuje tym samym zabawę z konwencją genderową, ciało staje

⁹ Por. J. KOCHANOWSKI: *Fantazmat zróżnicowany. Socjologiczne studium przemian tożsamości gejów*. Kraków 2004.

¹⁰ C. SHILLING: *The Body...*, s. 103–109.

się terenem redefiniowania znaczeń, eksperymentów tożsamościowych, staje się przestrzenią zabawy¹¹. Nawiązując do analiz prowadzonych przez José Estebana Muñoz, można przyjąć, że jest to nurt oparty na strategii przeciwydzielenia z interpretowanym jako opresyjny, maskulinizowanym skryptym kulturowym przy jednoczesnym włączeniu założenia o interseksyjności przestrzeni doświadczanej opresji¹².

Kolejna interpretacja odniesiona zostanie do fragmentów teorii Michela Foucaulta. Zgodnie z tym ujęciem teoretycznym, refleksyjne konstruowanie zarówno własnej tożsamości jak i biografii może być analizowane jako realizacja społecznej normy dbałości o siebie. Nawiązując do funkcji wyodrębnionych przez Annemarie Bucher strategię tę można zestawić z estetyczną funkcją sztuki. Michel Foucault, odnosząc się do problematyki dbałości o siebie, wskazuje na kilka elementów tejsze postawy, wyróżniając: troskę o siebie, zajmowanie się sobą, pielęgnowanie siebie oraz akt poznania siebie. Można przyjąć, że składają się one na sieć pojęć, pomocnych w dokonywaniu opisu matryc, na bazie których odbywa się refleksyjne kreowanie przez podmiot własnej tożsamości oraz biografii. Troska o siebie jest – w ujęciu Foucaulta – sposobem percepcji świata oraz siebie, a także sposobem nawiązywania relacji społecznych. Będąc analizowaną poprzez odniesienie do postaw oraz relacji, obejmuje tym samym wszystkie elementy składowe kategorii postawy: element efektywny, kognitywny i behawioralny, jak również elementy konstruujące relacje społeczne¹³. Jako postawa dbałość o siebie zakłada zogniskowanie uwagi na sobie, autorefleksyjność, w aspekcie behawioralnym może wyrażać się w postaci różnego rodzaju praktyk (np. ćwiczenia, medytacje)¹⁴.

Późna nowoczesność umożliwia zestawianie różnych strategii dbania o siebie, łączenie elementów o zróżnicowanych rodowodach zarówno analizowanych w kontekście chronologicznym (np. nawiązujących do symboliki klasycznej, tradycyjnej, nowoczesnej) jak również nawiązujących do różnych matryc wiedzy (naukowej, dogmatycznej, ideologicznej, potocznej, wiedzy związanej z pamięcią społeczną). W efekcie trudne staje się udzielenie jednoznacznej, precyzyjnej odpowiedzi na pytanie: co w kontekście ponowoczesności oznacza dbałość o siebie. Na pytanie takie można udzielić jedynie tautologicznej odpowiedzi, nawiązującej do identyfikacji podmiotu, do którego tożsamości i biografii pytanie to jest odnoszone. Nawiązując do myśli klasycznej, Foucault wskazuje na techni-

¹¹ A. GAŚSIOR: *Widzialna część zwana ciałem, czyli co mówi nam ciało Drag King? Refleksje nad symboliką znaczeń w przedstawieniach Drag King*. W: *Ciało spieniężone? Szkice antropologiczne i socjologiczne*. Red. M.S. SZCZEPAŃSKI, B. PAWLICA, A. ŚLIZ, A. ZARĘBSKA-MAZAN. Tychy–Opole, Śląskie Wydawnictwo Naukowe WSZ i NS im. Ks. Emila Szramka, 2008, s. 211.

¹² J.E. MUÑOZ: *Disidentifications. Queers of Color and the Performance of Politics*. Minneapolis–London, University of Minnesota Press, 1999, s. 22.

¹³ Por. M. FOUCAULT: *Hermeneutyka podmiotu*. Przeł. M. HERER. Warszawa, PWN, 2012, s. 72.

¹⁴ *Ibidem*, s. 22–31.

ki rozumienia siebie, wśród których wymienia oczyszczenie, skupienia duszy, techniki wycofania oraz techniki praktykowania wytrzymałości¹⁵. Przedmiotem dbałości mogą być zróżnicowane aspekty, określające tożsamość i habitus jednostki, takie jak ciało, wiedza, kultura estetyczna, trajektoria biograficzna. Będąc przedmiotem dbałości i troski, są one traktowane poprzez odniesienie do kategorii fenomenologicznych i hermeneutycznych jako matryca zapisywania znaczeń kulturowych i społecznych¹⁶. Adekwatne w takim kontekście jest odniesienie do opartych na metaforach typologii tożsamości, proponowanych przez Zygmunta Baumana w obrębie socjologii ogólnej oraz Zbyszka Melosika i Tomasa Szkuclarka w obrębie socjologii wychowania i edukacji. W obydwu typologiach tożsamość ponowoczesna traktowana jest jako konstruowana w kontekście globalizacji, konsumpcji ostentacyjnej i symulacji¹⁷. Zwłaszcza Zbyszko Melosik i Tomasz Szkuclarek wskazują na typy tożsamości, które mogą być konstruowane refleksyjnie i ukierunkowane na uzyskanie efektu estetycznego poprzez czerpanie ze znaków dostępnych w przestrzeni rynku konsumpcji (tożsamość typu supermarket), odwzorowującej matryce transmitowane w mediach (tożsamość upozorowana), bądź też wyrażającej opór wobec ponowoczesnych, globalnych matryc społecznych, kulturowych, ekonomicznych i politycznych (tożsamość typu brzytwa)¹⁸.

Tożsamość w perspektywie socjologicznej traktowana jest jako struktura znaczeń, interpretacji dotyczących jednostki, jakie odtwarza ona, przejmując je w toku socjalizacji na drodze procesów identyfikacji i internalizacji od znaczących innych, bądź też celowo i twórczo modyfikuje, nawiązując do różnych matryc kulturowych i społecznych w toku socjalizacji wtórnej¹⁹. Twórcze nawiązywanie w procesie konstruowania własnej tożsamości do różnych matryc może być poddawane analizie i interpretacji poprzez nawiązanie do elementów teorii transgresji. W jej założeniach człowiek uznaje się za byt sprawczy, intencjonalnie przekształcający rzeczywistość, zdolny do tworzenia nowych artefaktów kulturowych i bytów społecznych. Jednostka jest traktowana jako dysponująca wolnością wyboru i zdolnością refleksyjnego wyznaczania celów oraz określania intencji swojego działania, podejmowanego w ramach różnych pól społecznych.

W ujęciu Józefa Kozielskiego, jednym z podstawowych pojęć teorii transgresji jest granica. Pojęcie to oznacza pola, w ramach których podmiot dzia-

¹⁵ Ibidem, s. 61–63.

¹⁶ L. MONAGHAN: *Creating the "Perfect Body": A Variable Project*. "Body and Society" 1999, Vol. 5, s. 267.

¹⁷ Z. BAUMAN: *Etyka ponowoczesna*. Przeł. J. BAUMAN, J. TOKARSKA-BAKIR. Warszawa, PWN, 1996, s. 326–331.

¹⁸ Z. MELOSİK, T. SZKUDLAREK: *Kultura, tożsamość i edukacja: migotanie znaczeń*. Kraków 1998.

¹⁹ Por. ujęcie teorii socjalizacji P.L. BERGER, T. LUCKMANN: *Społeczne tworzenie rzeczywistości*. Przeł. J. NIŻNIK. Warszawa, PWN, 1983, s. 202–248.

ła; mogą one przyjmować zróżnicowany charakter, związany ze zmiennymi ekonomicznymi, politycznymi, społecznymi oraz kulturowymi²⁰. Tożsamość, analizowana w kontekście teorii transgresji, jest rozumiana jako konstruowana w poprzek uznanych i kulturowo znormalizowanych dyskursów. W klasycznym ujęciu Józefa Kozielskiego transgresja jest definiowana jako działania i akty myślenia o charakterze twórczym, innowacyjnym, ekspansywnym, zwykle posiadające charakter intencjonalny i świadomy, a ich efektem jest przekroczenie przez podmiot granic jego dotychczasowych doświadczeń. Działania o charakterze transgresyjnym stają się więc źródłem nowych i ważnych wartości, są źródłem rozwoju²¹. W ujęciu Józefa Kozielskiego transgresja jest kategorią, która może być odnoszona do biografii. W obrębie biografii można zidentyfikować określone elementy jej struktury, takie jak wiązki i sekwencje czynów, działań zewnętrznych oraz aktów myślenia²². Cytowany psycholog stwierdza, że w obrębie biografii wyróżnić można zarówno epizody adaptacyjne jak również transgresyjne. Działania adaptacyjne, mają charakter cykliczny (a w konsekwencji powtarzalny), stereotypowy, nawykowy, dominują w nich działania ochronne, które z kolei obejmują czynności związane z zapobieganiem utracie potrzebnych dóbr oraz usunięciem aktualnego deficytu wartości. Mogą także stanowić odpowiedź na wystąpienie stanu reaktancji psychologicznej. Z kolei epizody transgresyjne mają charakter wyjątkowy, incydentalny, dominują w nich działania ukierunkowane na przekraczanie różnego rodzaju granic (materialnych, symbolicznych, kulturowych, społecznych), są pochodną wewnętrzsterowności i są zorientowane na wdrożenie zmiany²³. Transgresja może uzyskiwać zróżnicowane formy (transgresji indywidualnej, zbiorowej, wewnętrznej i zewnętrznej, konstruktywnej, destruktywnej, albo też autodestrukcyjnej)²⁴. Można przyjąć, że teoria transgresji jest pomocna w analizie tożsamości i biografii jako matrycy aktywności twórczej. Stanowią one wtedy teren przekraczania granic, wyznaczanych regułami określającymi ich znormalizowane wzorce, mogą być także traktowane jako narzędzia realizacji oporu.

Kolejnym modelem teoretycznym, służącym analizie statusu tożsamości i biografii jako matrycy aktywności twórczej, jest perspektywa opracowana przez Pierre'a Bourdieu. W analizie wskazanego przedmiotu zwłaszcza pomocne są fragmenty teorii dotyczące habitusu, kapitału społecznego oraz dystynkcji²⁵.

²⁰ J. KOZIELECKI: *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2007, s. 39.

²¹ IDEM: *Społeczeństwo transgresyjne. Szansa i ryzyko*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2004, s. 12; IDEM: *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii...*, s. 20.

²² IDEM: *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii...*, s. 21.

²³ IDEM: *Transgresja i kultura*. Warszawa 2002, s. 39–42; IDEM: *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii...*, s. 37.

²⁴ IDEM: *Transgresja i kultura...*, s. 56–63; IDEM: *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii...*, s. 48–52.

²⁵ P. BOURDIEU, J.C. PASSERON: *Reprodukcja*. Przeł. E. NEYMAN. Warszawa, PWN, 2006.

W ujęciu Pierre'a Bourdieu ciało jest konstrukcją społeczną i kulturową, może być analizowane jako rodzaj tekstu, zawierającego informacje dotyczące tożsamości jego posiadacza, w tym jego statusu społecznego. Ciało jest w ujęciu Pierre'a Bourdieu ważnym wskaźnikiem habitusu, który z kolei ma charakter stratyfikacyjny. Habitus wyraża się w strukturach motywacyjnych, skryptach poznawczych, preferowanych modelach znormalizowanych biografii, sposobach zarządzania ciałem. Tym samym z kategorią tą związane są zarówno preferencje, dotyczące refleksyjnego konstruowania tożsamości, jak i biografii. Będąca pochodną *dbałości o ciało* kapitał fizyczny, zdaniem Pierre'a Bourdieu przekłada się na inne formy kapitałów – ekonomiczny, kulturowy i społeczny²⁶. Uznanie oraz preferencja w poszczególnych kontekstach społecznych określonych typów habitusu jest przy tym podstawą dyscyplinowania poprzez wykorzystanie strategii przemocy symbolicznej. W ujęciu Pierre'a Bourdieu habitus jest zestawem atrybutów i dyspozycji rozwijanych w toku socjalizacji pierwotnej, można jednak uznać, że w toku socjalizacji wtórnej w społeczeństwie późnonowoczesnym jednostka ma możliwość refleksyjnego modyfikowania go na bazie wybranych matryc, tym samym dysponuje możliwością refleksyjnego kreowania własnej tożsamości poprzez odniesienie do kryteriów, charakteryzujących kapitał kulturowy.

Podsumowując, można przyjąć, że kontekst kulturowy społeczeństwa ponowoczesnego sprzyja konstruowaniu przez podmiot własnej biografii i tożsamości poprzez odniesienie do matryc sztuki i performansu. Tezę taką uzasadniają elementy teorii licznych przedstawicieli nauk społecznych. Anthony Giddens stwierdza, że kontekst późnej nowoczesności określa jednoznaczny imperatyw refleksyjnego konstruowania własnej tożsamości oraz biografii przez podmiot. Podobnie – zdaniem Zbyszka Melosika – kontekst ponowoczesnego społeczeństwa neoliberalnego określa prawo i obowiązek niezależności, racjonalnego planowania własnych działań, samokontroli i samodoskonalenia²⁷. Na uwikłania między wolnością wyboru i kreacji a zniewoleniem imperatywem konsumpcji ostentacyjnej z wykorzenienia wskazuje również Zygmunt Bauman. Można jednak zastanawiać się, czy owo prawo dotyczy wszystkich, czy jest uwarunkowane czynnikami o charakterze strukturalnym, określającym z kolei akces do zasobów. Biorąc pod uwagę różne podejścia teoretyczne można przyjąć, że kreatywne konstruowanie przez podmiot własnej tożsamości i biografii w obrębie pola sztuki uzależnione jest od akcesu jednostki do elementów kapitału zarówno ekonomicznego, jak również kulturowego i społecznego. Można więc przyjąć, że obok proponowanych w literaturze metafor tożsamości ponowoczesnych należy wskazać kolejną metaforę – *Artysty*, który z jednej strony korzysta z zasobów dostępnych w przestrzeni globalnej analogicznie do wskazanego przez Zygmun-

²⁶ Ch. SCHILLING: *The Body and Social Theory...*, s. 135–136.

²⁷ Z. MELOSİK: *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013, s. 315.

ta Baumana *Turysty*, jednocześnie jednak traktuje je instrumentalnie, tworząc transmitowany poprzez własną tożsamość i decyzje biograficzne komunikat (np. oponując przeciw matrycom dominacji, dekonstruując ich symbole, włączając je w nowe konteksty, kreując rodzaj krytycznego, parodystycznego performansu).

Tożsamość i biografia – traktowane jako rodzaj sztuki – są analizowane poprzez odniesienie do takich kategorii jak kreatywność i estetyka, mogą być refleksyjnie przez podmiot konstruowane w poprzek społecznie uznanych, normalizujących dyskursów władzy, wymykają się społecznie akceptowanej logice, uznanej wiedzy i regułom. Wreszcie biografia i tożsamość mogą być kreowane refleksyjnie celowym zestawianiem przez podmiot elementów specyficznych dla różnych pól społecznych (np. ciało sportowca, które z jednej strony traktowane jest jako matryca wypracowywania kompetencji takich jak szybkość, siła, zwinność, ale jednocześnie jest traktowane jako forma estetyki, co znajduje wyraz np. w eksponowanych przez sportowców tatuażach lub też w towarzyszącej funkcjonalności estetyce stroju, np. tenisistek).

Bibliografia

- ABOVITZ K.K.: *Pragmatist Revisioning of Resistance Theory*. "American Educational Research Journal" 2000, Vol. 37, No. 4.
- BAUMAN Z.: *Etyka ponowoczesna*. Przeł. J. BAUMAN, J. TOKARSKA-BAKIR. Warszawa, PWN, 1996.
- BECKER H.S.: *Art. Worlds*. Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press, 1982.
- BERGER P.L., LUCKMANN T.: *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*. Przeł. J. NIŹNIK. Warszawa, PWN, 1983.
- BOURDIEU P., PASSERON J.C.: *Reprodukcja*. Przeł. E. NEYMAN. Warszawa, PWN 2006.
- BUCHER A.: *Why Art.? Remarks on the Cultural and Social Functions of Art*. http://foa-flux.net/wp-content/uploads/2011/04/bucher_whyart.pdf, s. 2.
- EAGLETON T.: *The Ideology of the Aesthetics*. Malden–Oxford–Carlton, Blackwell Publishers, 1990.
- FOUCAULT M.: *Hermeneutyka podmiotu*. Warszawa, PWN, 2012.
- GĄSIOR A.: *Widzialna część zwana ciałem, czyli co mówi nam ciało Drag King? Refleksje nad symboliką znaczeń w przedstawieniach Drag King*. W: *Ciało spieniężone? Szkice antropologiczne i socjologiczne*. Red. M.S. SZCZEPAŃSKI, B. PAWLICA, A. ŚLIZ, A. ZARĘBSKA-MAZAN. Tychy–Opole, Śląskie Wydawnictwo Naukowe WSZ i NS im. ks. Emila Szramka, 2008.
- GIDDENS A.: *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Przeł. A. SZULŻYCKA. Warszawa, PWN, 2001.
- HOOBS B.: *Yearning race, gender, and cultural politics*. Boston, MA, South End Press, 1990.
- KOZIELECKI J.: *Transgresja i kultura*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2002.
- KOZIELECKI J.: *Spoleczeństwo transgresyjne. Szansa i ryzyko*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2004.
- KOZIELECKI J.: *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2007.

- MELOSIK Z.: *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013.
- MELOSIK Z., SZKUDLAREK T.: *Kultura, tożsamość i edukacja: migotanie znaczeń*. Kraków 1998.
- MONAGHAN L.: *Creating the “Perfect Body”: A Variable Project*. “Body and Society” 1999, Vol. 5.
- SHILLING Ch.: *The Body and Social Theory*. Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington, Sage, 2012.
- WRIGHT MILLS Ch.: *Wyobrażenia socjologiczne*. Przeł. M. BUCHOLC. Warszawa, PWN, 2007.